

Słowa kluczowe: moralność, inteligencja moralna, wczesna dorosłość

Keywords: morality, moral intelligence, early adulthood

Ks. Sebastian Śmiątek

*Ks. Sebastian Śmiałek*¹

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II, POLSKA

ORCID: 0009-0002-1623-7726

MORALNOŚĆ W OKRESIE WCZESNEJ DOROSŁOŚCI – KONCEPCJA INTELIGENCJI MORALNEJ

WSTĘP

Moralność jest istotną sferą funkcjonowania człowieka, zarówno w rozumieniu siebie jako osoby, jak i w kontekście budowania relacji społecznych z innymi ludźmi. Pojęcie moralności jest jednocześnie na tyle złożonym zagadnieniem, iż stanowi przedmiot badań dla różnego rodzaju dyscyplin naukowych. Oprócz etyki i teologii moralnej, dla których zjawisko to jest jednym z kluczowych tematów, również nauki społeczne analizują mechanizmy, które można odnieść do kategorii moralnych. Czy wobec tego kwestia moralności może być analizowana również z punktu widzenia psychologii?

Psychologia ujmuje moralność od strony indywidualnych przeżyć, przekonań, motywów, zachowań czy dyspozycji, odnoszących się do kategorii „dobra”, „zła”, norm i wartości etycznych (zob. Ossowska, 1994; Pawlica, 1992; Żylicz, 1996). Nie odnosi się ona zatem do oceny tych przejawów, w odróżnieniu od podejścia czysto etycznego lub teologicznego. Niemniej pojęcie moralności oraz związanej z nią inteligencji moralnej jest w psychologii zagadnieniem trudnym do jednoznacznego zdefiniowania i w dalszym ciągu mało zbadanym, zwłaszcza w grupie młodych dorosłych (Strus, 2012, s. 9).

1 Ks. mgr Sebastian Śmiałek – kapłan diecezji tarnowskiej, ukończył studia teologiczne w UPJPII w Krakowie, sekcja w Tarnowie, student psychologii i teologii – duszpasterstwo rodzin w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II (Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin, Polska).

Celem niniejszego artykułu jest próba ukazania zjawiska moralności u osób we wczesnej dorosłości na gruncie psychologii rozwojowej. Dotarcie do mechanizmów psychologicznych, które stoją za moralnymi postawami młodych dorosłych oraz składają się na realizowanie przez nich komponentów inteligencji moralnej, może dostarczyć cennych informacji, również natury praktycznej. Zrozumienie tego, czym jest moralność we wczesnej dorosłości i jak wpływa na funkcjonowanie osób w tym okresie życia, może dopomóc w tworzeniu skutecznych form pomocy, zarówno na gruncie pracy terapeutycznej, jak i duszpasterskiej.

Cel artykułu będzie realizowany w trzech etapach. W pierwszym etapie zostanie przedstawione współczesne rozumienie moralności w świetle etyki i teologii moralnej. Drugi etap będzie obejmował psychologiczne ujęcie moralności. Jako tło posłuży tutaj koncepcja inteligencji moralnej. Na koniec zostanie zaprezentowana charakterystyka sfery moralnej u osób w okresie wczesnej dorosłości.

1. PROBLEMATYKA MORALNOŚCI NA GRUNCIE ETYKI I TEOLOGII MORALNEJ

Normy moralne (niekiedy zamiennie nazywane etycznymi) to zasady postępowania człowieka, o charakterze absolutnym, które wynikają z powszechnego zaklasyfikowania jakiegoś działania jako dobre lub złe. Mają one charakter grupowy, ponieważ obowiązują całe społeczeństwa, a nie tylko pojedyncze jednostki, a ponadto posiadają charakter powszechny, gdyż obowiązują wszystkich członków danej społeczności bez względu na czas, miejsce czy sytuację, w jakich się znajdują (Ossowska, 2000, s. 59). Niektórzy autorzy rozróżniają normę moralności będącą naczelną zasadą etyczną i wynikające z niej szczegółowe normy moralne. Przykładami naczelnych norm moralności są norma pochodząca od św. Tomasza z Akwinu: „dążyć do dobra, unikać zła”, zasada dążenia do „maksymalnej korzyści dla maksymalnej liczby ludzi” Benthama, imperatyw kategoryczny Kanta czy zasada „czci dla życia” autorstwa Schweitzera (zob. Biesaga, 1998). Każdy współczesny system norm musi być zakorzeniony w teoretycznej refleksji nad moralnością, a równocześnie musi być odniesiony do współczesnych uwarunkowań i realiów życia społecznego (Kisiel, 2006, s. 190).

Normy moralne jako takie tworzą system odmienny od pozostałych systemów normatywnych (prawnych, zwyczajowych, obyczajowych, religijnych) i nie są względem nich egzekwowane. Jednakże nieprzestrzeganie norm etycznych grozi sankcjami moralnymi ze strony akceptującego je środowiska, co może prowadzić do odrzucenia bądź wykluczenia jednostki przez to środowisko (Ossowska, 2000, s. 56).

Teologia moralna, w odróżnieniu od etyki, ma zawsze charakter normatywny. Określa ona, jakie czyny są dobre, a jakie złe, dzięki refleksji naukowej na podstawie Objawienia. Źródła norm moralnych teologia upatruje zatem w rozumie ludzkim i woli Bożej, odczytywanych w świetle *Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu* oraz Tradycji Kościoła (Napiórkowski, 2016, s. 180). Sobór Watykański II w *Deklaracji o wolności religijnej* wyraził iż „najwyższą normą ludzkiego działania jest samo prawo Boże, wieczne, obiektywne i uniwersalne, którym Bóg wedle planu mądrości i miłości swojej porządkuje, kieruje i rządzi całym światem i losami wspólnoty ludzkiej” (DWR, 3). Natomiast św. Jan Paweł II w encyklice *Veritatis splendor* dodaje, iż „człowiek nie może sam od siebie stanowić o tym, co jest dobre i złe - nie może znać dobra i zła, tak jak Bóg. (...) O ludzi jednak Bóg dba w inny sposób niż o istoty, które nie są osobami: nie od zewnątrz, poprzez prawa natury fizycznej, ale od wewnątrz, za pośrednictwem rozumu, który poznając dzięki przyrodzonemu światłu odwieczne prawo Boże, jest w stanie wskazać człowiekowi właściwy kierunek wolnego działania” (VS, 43).

W ujęciu prezentowanym przez teologię normy moralne rozumie się zatem jako pewne kryterium, miarę czy też regułę rozróżniania czynów dobrych i złych (Wicher, 1969, s. 360-375). Gdy norma moralności dotyczy bezpośrednio czynów ludzkich, nazywa się ją normą najbliższą, kiedy zaś wyraża ostateczną rację rozróżniania czynów dobrych i złych, nosi nazwę normy ostatecznej lub najwyższej. Najbliższą normą moralności subiektywną jest sumienie każdego poszczególnego człowieka, a obiektywną – rozumna natura ludzka, względnie godność osoby ludzkiej. Najwyższą natomiast normą jest sam Bóg, stawiający ludziom wymagania przez odwieczne prawo i będący celem ostatecznym (Wichrowicz, 2002, s. 42).

Normy moralne mają zawsze wartość uniwersalną, czyli dotyczą wszystkich ludzi. Natomiast odpowiedzialność moralna za naruszenie tego typu norm jest zawsze sprawą indywidualną. Zmienia się ona w zależności od stopnia świadomości i wolności danej osoby oraz w zależności od zewnętrznych uwarunkowań, w których osoba ta działa. Umiejętność odróżnienia i ocenienia tych wszystkich czynników jest swego rodzaju przejawem inteligencji moralnej, stojącej zatem niejako na pograniczu duchowości i psychologii (Dziewiecki, 2006, s. 193). Jak każda umiejętność, także ona może być przez człowieka kształtowana z biegiem lat i wykorzystywana na różnych etapach życia.

2. PSYCHOLOGICZNE UJĘCIE MORALNOŚCI - KONCEPCJA INTELIGENCJI MORALNEJ

Psychologia zazwyczaj przyjmuje, że podstawowym kryterium decydującym o przynależności danej grupy zachowań do sfery moralności są takie ich konsekwencje, które odnoszą się do dobra bądź krzywdy innych osób, ich praw, wolności i sprawiedliwości. By jednak można było w ogóle mówić o psychologicznym rozumieniu pojęcia moralności, trzeba najpierw uznać dane działanie za moralne. Proces tego typu dokonuje się według kryterium subiektywnego lub obiektywnego (Harwas-Napierała, Trempała, 2003, s. 188-192). Według Blasi (1999, s. 12), żeby zachowanie było moralne, musi być celowe, świadome i zinterpretowane przez osobę według uznawanej przez nią definicji dobra i zła. Zdaniem innych autorów zachowania moralne to te, które są za takie uważane w danym społeczeństwie, a jednostka może wyrazić swoją moralność poprzez częstotliwość podporządkowywania się tym zasadom (zob. Zakrzewski, 1984; Żylicz, 1996). Niezależnie od tego, czy rozumienie norm moralnych wynikać będzie z kryterium subiektywnego bądź obiektywnego, w ich skutecznej realizacji niezbędne jest właściwe posługiwanie się inteligencją moralną.

Inteligencja moralna jest jedną z oddzielnych, autonomicznych inteligencji wielokrotnych (Gardner, 2002, s. 38). Pojęcie to ma podłoże biologiczne, jest funkcją inteligencji społecznej i ma szerokie implikacje edukacyjne (Kornas-Biela, 2020, s. 100). Koncepcja inteligencji moralnej może być bowiem zastosowana szczególnie w kontekście wychowawczym. Wówczas jej celem byłoby doprowadzenie do uwewnętrznienia zasad moralnych w taki sposób, aby osoba stawała się coraz bardziej samodzielna i dokonywała jak najwłaściwszych wyborów, także tych natury moralnej. Pomóc w tym mogą wymiary inteligencji moralnej, jakie zaproponowała Borba (2002, s. 11-12). Wyróżniła ona siedem wymiarów, w skład których wchodzi empatia, prawe sumienie, zdolność do samokontroli, szacunek dla innych, życzliwość, tolerancja i uczciwość. Również Rahimi (2011, s. 68-69) wymienia siedem komponentów inteligencji moralnej: kontrola hamowania impulsów, empatia, konsekwencja, uczciwość, odpowiedzialność, współpraca, logiczność. Wszystkie one mogą znaleźć zastosowanie w procesie wychowania moralnego.

Za autorów najpopularniejszej koncepcji inteligencji moralnej uchodzą Lenick i Kiel (2005, s. 7), którzy rozumieją ją jako zdolność umysłową do określenia, jak zastosować uniwersalną ludzką zasadę zawartą w „Złotej Regule” we własnej hierarchii wartości, w celach, decyzjach i działaniach. „Złota Reguła” jest sformułowana w powiedzeniu „Nie czyni drugiemu, co tobie niemiłe” oraz we fragmencie z *Nowego Testamentu*: „Wszystko więc, co byście chcieli, żeby wam ludzie czynili, i wy im czyńcie!” (Mt 7,13 i Łk 6,31).

Lennick i Kiel, prowadząc badania nad związkiem inteligencji moralnej z sukcesem menadżerskim, osiągnięciami firm i zadowoleniem pracowników, wyodrębnili cztery główne kompetencje moralne, w których przejawia się inteligencja moralna. Pierwszy obszar dotyczy uczciwości oraz integralności wewnętrznej, harmonii między tym, w co się wierzy, że jest słuszne i działaniem. Drugi obszar kompetencji dotyczy odpowiedzialności. Trzeci obszar kompetencji moralnych to zdolność do wybaczenia. Czwarty obszar odnosi się do współczucia (Kornas-Biela i in., 2020, s. 102). Wszystkie badania prowadzone na świecie nad znaczeniem inteligencji moralnej menadżerów oraz pracowników dokumentują wysoką korelację między nią a efektywnością zarządzania, efektywnością funkcjonowania organizacji i satysfakcjonującymi relacjami międzyludzkimi (Kornas-Biela i in., 2020, s. 102).

Hass (1998) podkreślił znaczenie inteligencji moralnej w radzeniu sobie z dylematami moralnymi, których rozwiązywanie jest coraz trudniejsze w coraz bardziej skomplikowanym świecie. Wzmocnienie inteligencji moralnej może zapewnić człowiekowi poczucie godności i wewnętrznego spokoju, strzegąc od sytuacji, kiedy wie, jak należy postąpić, ale wymawia się, iż nie może tego zrobić. Tego rodzaju inteligencja kształtuje w osobie zdrowe poczucie winy oraz pozwala dokonać właściwej refleksji w skomplikowanych sytuacjach. Okoliczności te, mogą dotyczyć wszelkiego rodzaju form niesprawiedliwości, z jakimi spotyka się jednostka, pomimo tego, że pozostała wierna przyjętym przez siebie zobowiązaniom i zasadom moralnym (Watt i in., 2000, s. 330-331).

Wykorzystywanie inteligencji moralnej dokonuje się niemalże na każdym etapie rozwojowym człowieka i wymaga nieustannego pogłębiania kompetencji w tym zakresie. Szczególną rolę pełni ona w świetle wyzwań stojących przed jednostką, zamykającą okres adolescencji, a wkraczającą w świat ludzi dorosłych.

3. CHARAKTERYSTYKA MORALNOŚCI W OKRESIE WCZESNEJ DOROSŁOŚCI

Okres wczesnej dorosłości przez długi czas był tematem pomijanym przez badaczy, zajmujących się psychologią rozwojową. Pomimo doniosłości oraz wieloaspektowości zmian, jakie zachodzą w tym czasie (także w sferze funkcjonowania moralnego), wielu uczonych nie podjęło wysiłku, aby zająć się ich opisem. W odróżnieniu od wczesnych okresów rozwoju człowieka zmiany zachodzące w okresie wczesnej dorosłości nie są tak łatwo zauważalne i tak szybko postępujące, a co za tym idzie wymagają większego trudu ze strony badacza w ich dostrzeżeniu czy zaklasyfikowaniu. Ostatnie lata pokazały jednak, że problematyka okresu wczesnej dorosłości zaczęła na nowo odradzać się na gruncie nauki, a różni badacze podej-

mują próby przyjrzenia się zmianom zachodzącym w tej fazie rozwojowej człowieka (zob. Matuszewska, 1997, Gurba, 2011).

Wczesna dorosłość przypada na lata między 20 a 40 rokiem życia (Bee, 2004, s. 402). Dolna granica wiąże się zwykle z przyznaniem jednostce określonych przywilejów na gruncie społecznym, obywatelskim i prawnym. Natomiast górna granica tego przedziału jest wyznaczona poprzez osiągnięcie względnej stabilizacji w zakresie życia rodzinnego i zawodowego. Trzeba zauważyć, że tak pierwszy, jak i drugi odcinek czasowy są przedziałami umownymi, gdyż zależą od wielu czynników, zarówno indywidualnych (jednostkowych), jak i społecznych, kulturowych oraz ekonomicznych (Gurba, 2011, s. 287). Świadomość swojego potencjału, zarówno w zakresie sił fizycznych, jak i sprawności intelektualnych sprawia, że młody człowiek jest w stanie podjąć obowiązki wynikające z przyjęcia nowych ról społecznych – małżonka, rodzica czy pracownika. Pozwala mu to także stanąć wobec zadań rozwojowych, jakie czekają go w tym okresie życia.

Pojęcie „zadań rozwojowych” wprowadził do psychologii Havighurst. Nazywa on w ten sposób problemy, przed którymi jednostka staje w danym okresie życia (Liberska, Malina, 2011, s. 99). W okresie wczesnej dorosłości Havighurst (1953) wyróżnia następujące zadania rozwojowe: wybór małżonka, uczenie się współżycia z nim, założenie własnej rodziny, wychowywanie dzieci, prowadzenie domu, rozpoczęcie pracy zawodowej, podjęcie obowiązków obywatelskich i znalezienie pokrewnej grupy społecznej (Gurba, 2011, s. 288). Zadania te wymagają od jednostki systematycznego i świadomego ich rozwiązywania. W związku z powyższym myślenie osób dorosłych przybiera charakter relatywistyczny, dialektyczny, co świadczy o jego postformalnym charakterze. Zmiany w rozwoju myślenia osób dorosłych implikują zarazem pojawienie się specyficznych zmian w rozwoju rozumowania moralnego (Spławska, 2008, s. 108).

Kohlberg (1984) wyodrębnił zatem trzy etapy rozwoju moralnego: przedkonwencjonalny, konwencjonalny i postkonwencjonalny. Charakterystycznym dla okresu wczesnej dorosłości miałby być etap postkonwencjonalny, w którym osoba może być autonomiczna moralnie oraz może porównywać własne zasady moralne z zasadami innych. (Spławska, 2008, s. 107). Czyżowska i Trempała (2003, s. 125), zauważają, iż w prowadzonych przez nich badaniach większość osób w okresie wczesnej dorosłości osiąga najwyżej konwencjonalny poziom rozumowania moralnego, natomiast bardzo rzadko rozpoznawano sposoby rozumowania odpowiadające stadium postkonwencjonalnym, a niekiedy nie odnotowywano ich wcale. W związku z powyższym występuje pewna rozbieżność między założeniami Kohlberga o postformalnym poziomie rozumowania moralnego w okresie wczesnej dorosłości a wynikami badań wskazującymi na formalny poziom rozwoju rozumowania moralnego w tymże okresie rozwojowym.

Trzeba jednak pamiętać o tym, że transformacja społeczno-kulturowa, która już dokonała się i w dalszym ciągu dokonuje się we współczesnym świecie, powoduje pewne zmiany m.in. w czasie i sposobie reagowania na wyzwania okresu wczesnej dorosłości. Model transformacji społeczno-kulturowej zaproponowany przez Brzezińską (2005, s. 428-429) obejmuje takie czynniki, jak zwiększoną mobilność (fizyczną, społeczną i psychiczną), przekraczanie granic (również w znaczeniu fizycznym, społecznym i psychicznym) oraz poszerzone pole eksploracji (różnorodność świata wartości i norm, obszarów i sposobów działania, stylów wychowania dzieci i odpoczynku). Wszystkie one mogą stanowić szansę dla młodych dorosłych w radzeniu sobie z zadaniami charakterystycznymi dla ich okresu oraz w zetknięciu się z ważnymi zdarzeniami rozwojowymi (takimi, jak zawarcie małżeństwa czy zakończenie edukacji).

Wczesna dorosłość to również czas budowania własnej tożsamości. Na tym tle dochodzi do pewnych kryzysów bądź dylematów, które należy we właściwy sposób przepracować. Do najbardziej znanych koncepcji tego rodzaju wyzwań rozwojowych należą te opracowane przez Eriksona oraz Levinsona. Według Eriksona (1968, s. 85) na okres wczesnej dorosłości przypada szóste stadium rozwojowe, w którym jednostka staje wobec przeciwieństwa: intymność-izolacja. Właściwe rozwiązanie tej sytuacji prowadzi do ukształtowania poczucia własnej tożsamości, a co za tym idzie również do osiągnięcia zdolności wchodzenia w relacje przyjacielskie i intymne z drugą osobą. Levinson (1990, s. 35-37) kładzie natomiast nacisk na konieczność zmierzenia się w tym czasie z dylematami dotyczącymi wyboru zawodu, oczekiwaniami ze strony grupy społecznej, a także konfliktami w związku z podjętymi nowymi rolami społecznymi.

Wszystkie te wyzwania w nieodłączny sposób wiążą się ze sferą moralną funkcjonowania człowieka. Akceptacja przyjętych przez siebie norm moralnych oraz spójność pomiędzy rozumieniem ich znaczenia i stosowaniem się do nich w praktyce pozwala na właściwe określenie swojej tożsamości (Lennick, Kiel, 2007; za: Kornas-Biela, 2020). Umiejętność właściwego posługiwania się inteligencją moralną pozwala młodym dorosłym na skuteczniejsze radzenie sobie z dylematami moralnymi oraz zadaniami rozwojowymi, jakie czekają na nich na tym etapie rozwoju.

ZAKOŃCZENIE

Kiedy myślimy o moralności, rzadko zdarza się nam łączyć ją z terminem inteligencji. Tymczasem w psychologii funkcjonuje pojęcie inteligencji moralnej, która niejako spaja zagadnienia z zakresu etyki i teologii z czysto psychologicznymi mechanizmami. Wśród rozmaitych definicji inteligencji moralnej znaleźć można

i taką, która w pewnym sensie łączy obie te rzeczywistości, ponieważ zwraca uwagę na umiejętność rozróżniania dobra od zła oraz działań właściwych od niewłaściwych moralnie, a także na posiadanie moralnych przekonań i postępowania w zgodzie z nimi (Borba, 2002, s. 57).

Odpowiedzi na to, jak rozumiana jest moralność, autor podjął się, przytaczając definicje z zakresu różnych dyscyplin, takich jak etyka, teologia moralna i psychologia. Podejście etyczne skupia się na określeniu normy w kontekście danego systemu wartości, akceptowanego przez konkretną wspólnotę czy środowisko. Ujęcie teologiczne źródło moralności upatruje w rozumie ludzkim wspartym przez światło Objawienia Bożego. Natomiast perspektywa psychologiczna przygląda się mechanizmom tworzenia i klasyfikowania zachowań ludzkich w kontekście moralności. W procesie kształtowania się moralności ważnym momentem rozwojowym jest okres wczesnej dorosłości. Od strony moralnej ten etap rozwoju człowieka charakteryzuje się złożonością zadań i dylematów moralnych, przed którymi stają młodzi ludzie, a także kształtującą się u nich tożsamością. W jej skład wchodzi m.in. inteligencja moralna.

Sfera moralna, podobnie jak poznawcza, emocjonalna czy duchowa, wymaga od człowieka nieustanej troski o to, by mogła się w nim prawidłowo rozwijać. Sprawne pobudzanie komponentów inteligencji moralnej oraz nauka ich biegłego wykorzystywania w relacjach z innymi ludźmi, może usprawnić funkcjonowanie osób na tle społecznym, zarówno na gruncie terapeutycznym, jak i duszpasterskim.

Również samo pojęcie inteligencji moralnej jest zagadnieniem, które w dużym stopniu może czerpać z osiągnięć etyki i teologii. Wszystkie te dziedziny mogą się wzajemnie wspierać w opisywaniu i wyjaśnianiu owego pojęcia pod różnymi aspektami. Może to stanowić swego rodzaju pomost między tymi dyscyplinami oraz zbudować wzajemne zaufanie wobec metod, którymi posługują się w swoich badaniach.

Bibliografia:

- Bee, H. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka*. Gdańsk: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Biesaga, T. (1998). *Spór o normę moralności*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej.
- Blasi, A. (1999). Emotion and moral motivation. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 29 (1), 1-19.
- Borba, M. (2002). *Building Moral Intelligence: The Seven Essential Virtues that Teach Kids to Do the Right Thing*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Brzezińska, A. I. (red.), (2005). *Psychologiczne portrety człowieka*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Erikson, E. (1968). *Identity, youth, and crisis*. New York: Norton.
- Dziewiecki, M. (2006). Inteligencja moralna. *Studia nad Rodziną*, 1-2 (18-19), 189-194.
- Gardner, H. (2002). *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*. Przeł. A. Jankowski. Poznań: Media Rodzina.
- Gurba, E. (2011). Wczesna dorosłość. W: B. Harwas-Napierała i J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*. (s. 287-311). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jan Paweł II. Encyklika Veritatis Splendor (1993, 6 sierpnia). W: (2011). *Encykliki Ojca Świętego bł. Jana Pawła II* (s. 455-541). Kraków: Wydawnictwo AA.
- Kisiel, P. (2006). „Normy moralne” Marii Ossowskiej a zasady życia naukowego. *Principia*, 45-46, 187-198.
- Kornas-Biela, D. (2020). Kształtowanie inteligencji moralnej dzieci jako zadanie wychowawcze rodziców. W: L. Bakiera (red.), *Rodzicielstwo. Ujęcie interdyscyplinarne* (s. 99-117). Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza.
- Lennick, D., i Kiel, F. (2005). *Moral Intelligence*. Philadelphia: Wharton University of Pennsylvania.
- Levinson, D. J. (1990). A theory of life structure development in adulthood. W: C. N. Alexander i E. J. Langer (red.), *Higher stages of human development: Perspectives on adult growth* (s. 35-53). Oxford: Oxford University Press.
- Liberska, H. i Malina, A. (2011). Wybrane osobowościowe determinanty wartościowania zadań związanych z małżeństwem i rodziną we wczesnej dorosłości. W: H. Liberska i A. Malina (red.), *Wybrane problemy współczesnych małżeństw i rodzin* (s. 97-119). Bydgoszcz: Repozytorium Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Matuszewska, M. (1997). Zmiany rozwojowe wczesnej dorosłości. *Forum Psychologiczne*, 2 (1), 31-44.
- Napiórkowski, A. (2016). *Teologie XX i XXI wieku*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Ossowska, M. (1994). *Podstawy nauki o moralności*. Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich.

- Ossowska, M. (2000). *Normy moralne. Próba systematyzacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pawlica, J. (1992). Moralność i etyka – czyli ustalenie pojęć. W: J. Pawlica (red.), *Etyka* (s. 6-19). Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Rahimi, G. R. (2011). The implication of moral intelligence and effectiveness in organization. Are they interrelated?. *International Journal of Marketing and Technology*, 1(4), 62- 76.
- Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej (1965, 7 grudnia). W: M. Przybył (red.), (2002). *Sobór Watykański II: Konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski*. (s. 410-421). Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.
- Spławska, J. (2008). Poziom rozwoju rozumowania moralnego w świetle badań metodą Lawrence'a Kohlberga. *Przegląd Pedagogiczny*, (2), 107-120.
- Strus, W. (2012). *Dojrzałość emocjonalna a funkcjonowanie moralne – dysertacje*. Warszawa: Wydawnictwo Liberi Libri.
- Trempała, J. i Czyżowska, D. (2003). Rozwój moralny. W: B. Harwas-Napierała i J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. T. 3* (s. 106-130). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Trempała, J. (red.), (2011). *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Watt, M. C., Frausin, S., Dixon, J., i Nimmo, S. (2000). Moral Intelligence in a Sample of Incarcerated Females. *Criminal Justice and Behavior*, 27 (3), 330-355.
- Wicher, W. (1969). *Podstawy teologii moralnej*. Poznań: Wydawnictwo św. Wojciecha.
- Wichrowicz, C. (2002). *Zarys teologii moralnej w ujęciu tomistycznym*, Kraków: Wydawnictwo „M”.
- Zakrzewski, J. (1984). O moralnej regulacji zachowania. *Psychologia Wychowawcza*, 27 (1), 1-16.
- Żylicz, P. O. (1996). *Samoaktualizacja a integracja moralna*. Warszawa: Fundacja ATK.

MORALITY IN EARLY ADULTHOOD – THE CONCEPT OF MORAL INTELLIGENCE

SUMMARY

Morality is an issue that, both on the theoretical side and on the practical side, functions in many areas of human activity. Adequately defining morality allows us to understand what it is and how it affects the decisions or moral choices made by individuals. The concept functions mainly on the level of ethics and moral theology, but it is also dealt with in psychology. A psychological attempt to understand morality makes it possible to relate it to the way an individual functions, based on various concepts. One of these is the conception of moral intelligence. The acquisition of moral skills and the development of moral intelligence are carried out at various stages of a person's life. This article presents the characteristics of morality in early adulthood. A theoretical analysis of the processes that occur in the moral sphere during early adulthood allows us to see how they can affect the individual and social functioning of young adults.

Article submitted: 12.05.2023; accepted: 05.06.2023.